

WEBER VE ÜLGENER'İN DİN VE EKONOMİ İLİŞKİSİNE DAİR TEMEL YAKLAŞIMLARI*
WEBER'S AND ÜLGENER'S FUNDAMENTAL APPROACHES TO THE RELATION BETWEEN
RELIGION AND ECONOMY

Cihad ÖZSÖZ**

Öz

Bu çalışmada öncelikle toplumu ve toplumun ekonomisiyle olan ilişkisini çözümlerken din olgusunun nasıl konumlandırıldığı üzerinde durulmuştur. Bu aşamada kısaca Türkiye örneğine değinilmiştir. Daha sonra din ve ekonomi ilişkisine dair söz söylemiş en önemli isimlerden olan Max Weber'in Protestan Ahlakı tezi özetlenmiştir. Sabri F. Ülgener'in Max Weber'in Protestan Ahlakı tezine ve batılı tarihçilerin bakış açısına yönelttiği temel eleştiriler ele alınmıştır. Son olarak Sabri F. Ülgener'in din ve ekonomiye dair yöntemine değinilmiş ve din ve ekonomi alanına dair yapılacak araştırmalarla ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din, Ekonomi, Max Weber, Protestan Etik, Sabri F. Ülgener.

Abstract

In this study, it is emphasized how religion is positioned when analyzing society and its relation to the economy. In this phase, the example of Turkey is briefly mentioned. Then Max Weber's Protestant Ethic, which is one of the most important names that have spoken about relation of religion and economy is summarized. Main criticisms of Sabri F. Ülgener directed to Max Weber's Protestant Ethic and also western historians' viewpoint to the East are discussed. Finally Sabri F. Ülgener's own method about religion and economics is mentioned and an overall assessment has been made about the researches to be carried out about religion and economy.

Keywords: Religion, Economy, Max Weber, Protestant Ethic, Sabri F. Ülgener.

GİRİŞ

Din olgusuna dair literatüre önemli katkılarda bulunan Şerif Mardin, dinin sosyal boyuttaki etkileri ve önemine dair, İslâm ve Türkiye örnek olayı üzerinden önemli betimlemeler yapmaktadır. Dinin, genel olarak kitlesel protestoların ateşleyicisiyken, günümüzde tatminkâr bir konum yaratma aracına dönüştüğünden söz eden Mardin (Mardin, 2006a: 193), Türkiye örneğinde, yukarıda da söz edildiği gibi, dinin toplumu laikleştirme çabalarının ya da tutucu düşünürlerce amaçlarında ilerleme çalışmalarının bir aracı olduğunu ve aslında toplumu anlama noktasında çok önemli bir kaynakken arka plana itildiğini belirtir (Mardin, 2006b: 213).

Özdalga'ya göre ise din olgusu, rasyonelliği olduğundan fazla büyüyen yaklaşımlar tarafından ele alındıkça dini davranışın temelleri dini içerikten ayrılmıştır (Özdalga, 2007: 14-15). Bu yüzden, salt politik bir hareket olarak "İslâmcı" partiler ya da gruplar üzerinden araştırılmaya mahkum edilen din olgusunun birey bazında, yine Mardin'in sözleriyle, "baş hareket ettirici" özelliği göz ardı edilmiştir¹ (Mardin, 2006a: 198). Oysa Mardin'e göre dinin bu özelliği onun üstyapısal bir unsur veya bir tortu kategori değil, toplumu bir arada tutan doğal bir role sahip olduğunun göstergesidir (Mardin, 2006b: 217-218).

"Din, Türk siyasetinde önemli bir konu haline geliyor, ancak trajik olan kimse tam olarak ne olduğunu bilmiyor. Türkiye'de tüm sahalarda, özellikle sosyal ve beşeri bilimler içinde bilimsel araştırma sınırlıdır. Mevcut şartlar altında yürütülen geniş çaplı araştırmalar da, dağınık ve koordine edilmemiş olur ve sonunda saha neredeyse 'gazeteciliğe' bırakılır. Uygun sosyografik veri dahi mevcut değildir. Sonuçta, din konusunun, görüşlerin temkinlilik ve soğukkanlılıktan ziyade hüsnükuruntu ve/veya endişe hislerine dayalı olduğu bir spekülasyon konusu olur. Böylesi bir durum da, Türk toplumunda İslâmcularla laikler arasındaki hali hazırdaki güçlü husumeti azaltmaz, aksine körükler." (Özdalga, 2007: 67)

*Bu makale Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Nadir Suğur danışmanlığında tamamlanan "Yeni Muhafazakâr Orta Sınıf, Din ve Gündelik Hayat-Kayseri MÜSİAD Örneği" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir

**Arş. Gör. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü.

¹Özdalga benzer bir eleştiriyi siyasi İslâm boyutuyla da ele alır; "Siyasi İslâm'a, dini fanatiklik ve cehaletten başka bir şey ifade etmiyormuş gibi yaklaşmak sadece daha derin çıkmazlara yol açacaktır" (2007: 51-52).

Türkiye özelinde dini inançları ve pratikleri ön planda tutarak siyaset yapan partilerin ve/veya grupların son yıllardaki görünürlüğüne olanak sağlayan durum Mardin ve Göle'nin çalışmalarında bizzat laikliğin kendisi olarak belirlenmektedir. Mardin Cumhuriyet'le beraber ilan edilen eğitim seferberliğinin, devletin kontrol altında tutmak istediği din eğitimi de içermesiyle birlikte geleneksel değerlerin mobilizasyonuna olanak sağladığına dikkat çeker (Mardin, 2006b: 216).

Göle ise aynı konunun laik gündelik pratiklerle eğitilen dindar bireyler boyutuna gönderme yapar. Ona göre laikleşme yeni İslâmcı aktörlerin kimliklerini ve uygulamalarını belirlerken, Batı'nın sekülerizmini gündelik hayat, zamansal düzenlemeler ve sosyal pratikler düzeyinde aşılacaktır (Göle, 2008: 99; Göle, 2009: 23). Devlet kontrolünde alınan (Sünni İslâm temelli) din eğitimi ve seküler Batı kültürünün kesişim kümesi, Türkiye örneğinde sesini her geçen gün daha fazla duyurmaya başlayan muhafazakâr kesimin de içinde bulunduğu ciddi bir nüfusa karşılık gelmektedir. Yani aslında bireyler, laiklik anlayışı çerçevesinde kültürel olarak uzaklaştırılmaya çalışılan dine yine laik sistemin kendisi aracılığıyla, üstelik onun sağladığı ek donanımlar eşliğinde ulaşmış olurlar. Bunun tepkisel bir boyutu olduğu da söylenebilir; yani dine yönelik ya da Özdalga'nın deyişiyle "köktendinci hareketler, laikleşmenin yokluğunun bir ifadesi olmaktan ziyade sıklıkla laikleşme sürecine bir tepkidir". Bu durum "modernleşme ilerledikçe dinin aynı ölçüde gerileyeceği varsayımı tamamen yanlış olmasa bile, ciddi biçimde sorgulanmalı ve tartışılmalıdır" iddiasını da haklı kılar (Özdalga, 2007: 61 ve 86).

Din olgusunun ekonomik faaliyete olan etkisi ise üzerinde sıklıkla durulan ama çoğunlukla yalnızca Weber'in çizdiği çerçeveden bakılan önemli bir konudur. Din olgusuyla ilgili yanlış yaklaşımların Weber'in kavramlarının özünde barındırdığı bazı sıkıntılarla birlikte din ve ekonomi ilişkisini açıklamaya çalışması tartışmalı kavramsallaştırmaların da önünü açmıştır. Bununla ilgili teorik tartışmalara değinmek yerinde olacaktır.

1. WEBER'İN PROTESTAN AHLAKI TEZİ

Max Weber *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* eserinde çalışma kavramına yüklenen anlamın mezhepler aracılığıyla yaşadığı dönüşüme ve bu dönüşümlerin kapitalist zihniyetin gelişimine nasıl yol açtığına değinir. Weber eserin en başında dinin kutsallığıyla değil sosyal ve ekonomik yansımalarıyla ilgilendiğini belirtir.

"Dinine bağlı olan bir Tanrıbilimci için değerli olan, doğaldır ki; burada hakkıyla ele alınamaz. Dinsel açıdan bakıldığında, bizim burada yaptığımız, dinlerin epey dış ve kaba yanlarını ele almaktır; ama, dinlerin bu yanları da vardır ve kaba olduklarından dolayı da en güçlü biçimde etkili olmuşlardır." (Weber, 1997: 12)

Burada dile getirilen hassasiyet Weber'in çalışmalarının Batı merkezli olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Bu doğrultuda çokça eleştiri alan Weber bu konudaki tavrını daha eserinin ilk sayfalarında Batı'daki gelişmelerin her zaman için Doğu'dan bir adım önde olduğu iddiasıyla dile getirmektedir. Weber'in metodolojisinin eleştirisi elbette başka bir çalışmanın konusu. Ancak din ve ekonomi üzerinden yaptığı tespitlerin farklı coğrafyalardaki sosyal olguları okurken olduğu gibi kabul edilmesinin doğuracağı problemlere bu şekilde dikkat çekmek bir zarurettir.

Weber çalışma olgusuyla ilgili olarak geleneksellik adını verdiği anlayışa değinmektedir. Gerektiği kadar çalışıp kalan vaktini başka uğraşlara ayıran bireyin kapitalizmin aradığı özelliklere haiz bir birey olmadığı ve bu yüzden kapitalizmin gelişimini geciktirdiği ortadadır. Sombart'ın kapitalizm öncesi dönem olarak adlandırdığı bu dönem geçim düşüncesinin hakim olduğu ve kazanımlarla harcamaların büyük titizlikle dengelendiği bir dönemdir (Sombart, 2008: 23-24). Sözü edilen dönemde ihtiyaçtan fazlasını kazanmak ahlaksızlık olarak görülmektedir. Bu algının kırılmasının yolu çalışma ve kazanç olgularının rasyonelleştirilmesinden geçmektedir. Liberal aydınlanma anlayışı geleneksellikten kurtulmanın yegane yolu olarak görülmüş, bu durum dolaylı ya da doğrudan çalışma ilişkilerine de yansımıştır (Weber, 1997: 62-63).

Burada Kalvinizm'in Tanrı'yla bu dünyada buluşma iddiası ölümden sonrası için çalışan geleneksel anlayışı geri plana itmiş ve dünyaya yönelik pratiklerin önünü açmıştır. Bu uzun vadede çalışmanın içeriğini de "Tanrı için çalışmak"tan "fakirlikten kurtulmak için çalışmak" şeklinde değiştirmiştir. Hal böyle olunca zenginlik kazanmak, fakirlik hastalığından kurtulmak için dini bir çabaya dönüşmüş, asketizm bugünkü anlamda kapitalizme hizmet eden bireylerin yetişmesine olanak sağlayan fikri bir kaynağa dönüşmüştür.

"...asketizm her zaman iyiyi isteyen ve her zaman kötüyü -onların anlamında kötü; mülk ve onun tahrikleri- 'yaratan' güç olmuştur. Çünkü asketizm, Eski Ahit'e uygun olarak ve 'iyi iş' anlayışının ahlaki değerlendirmesi de tam bir analogi içinde kalarak, zenginlik peşinde koşmayı reddedilmesi gereken, fakat mesleki uğraşının ürünü olarak zenginliğe ulaşmayı Tanrı'nın kutsaması olarak görmeye kalmanış, ayrıca daha da önemlisi, durup dinlenmeden sürekli, sistematik dünyevi meslek öğretisinin dini değerlendirmesinin asketizme ulaştıracak en yüksek araç olması ve

bunun aynı zamanda insanın yeniden doğmasının ve gerçek inancının en emin ve açık ispatı olması, bizim burada kapitalizmin 'ruhu' olarak adlandırdığımız yaşam biçiminin yayılmasının en büyük manivelası olmuştur." (Weber, 1997: 151)

Başka bir deyişle artık kutsal bir görünüm kazanan çalışma olgusu tasarruf olgusuyla beraber daha derin bir içeriğe sahip olmuş ve Tanrı'nın nimetlerinin reddedilmesinin ahlaki olmadığı vurgusuyla sermaye birikiminin meşrulaştırıcısı olmuştur (Weber, 1997: 141 ve 150). Bu noktada Weber'in yaptığı "ülkenin dini havası ve aile çevresinin yönlendirdiği eğitim ile kazanılan ruhsal özellikler, kişinin meslek seçimini ve daha sonraki mesleki kaderini etkilemektedir" (Weber, 1997: 34) tespiti çalışmayla ilgili algının nesilden nesile aktarılması anlamına gelmektedir.

Weber tüm bu belirlemeleri yaparken Protestanlık mezhebini kapitalizme bilinçli olarak yol açmış bir çaba olarak görmemektedir. Onun dikkat çektiği nokta dini mezhepler arasındaki bu yorum farklılıklarının kapitalizmin kendisine meşru bir zemin bulmasına yol açtığıdır (Weber, 1997: 80-81). Sombart da Weber'in dikkat çektiği bu konuya değinip Protestanlık mezhebinin de Yahudi ahlak anlayışının etkisinde kalmış olabileceği, aynı dini sistemlerin her yerde aynı sonuçlar doğurmadığı ya da tam tersi şekilde farklı dini sistemlerin hüküm sürdüğü farklı coğrafyalarda aynı kapitalist zihniyetin doğduğunu dile getirmektedir (Sombart, 2008: 280).

Buraya kadar sözü edilen dönüşümlerin uzun vadedeki yansıması kapitalist zihniyetin gelişimiyle beraber kiliseler özelinde de dönüşümlerin yaşanmaya başlamasıdır. Değişen çalışma ve tasarruf algısı sebebiyle ciddi miktarda servet sahibi olan kiliselerin bu servetlerini dinden soyutlamaları için reformlara başvurmaları zorunlu hale gelmiştir (Weber, 1997: 31-153). Yani artık kapitalist zihniyet hareket zemini bulduğu dini sistemleri dönüştürmeye başlamıştır. Son kertede başlı başına bir kutsallığa dönüşen mesleğe sadakat olgusu artık dine ihtiyaç duymaz olmuş ve kendisini eski desteklerinden kurtarmıştır (Weber, 1997: 64 ve 159).

Weber'in din ve ekonomi konusundaki bu yaklaşımının Batı odaklı olduğunu yukarıda dile getirmiştik. Bu noktada Ülgener'in çalışmalarına değinmek yerinde olacaktır.

2. ÜLGENER'İN ELEŞTİRİLERİ VE ÖNERDİĞİ YÖNTEM

Din ve ekonomi ilişkisine dair yapılan çalışmalar farklı açılardan ele alınabilir. Alanların birbirleriyle olan ilişkileri bağlamında din ve ekonomiye dair yapılacak bir çalışma kuşkusuz kültür, siyaset ve tarih gibi alanlardan bağımsız ele alınamayacaktır. Bu yüzden Türkiye örneğinde de kültürde belirleyici bir yeri olan (ve aynı zamanda kültür tarafından da belirlenen) din olgusu ekonomiyle de bağlantılı bir yapı arz etmektedir. İslâm dininde ticarete verilen önemin (örneğin Peygamberin bizzat ticaretle uğraşmış olması) ve bugün Türkiye'nin yer aldığı coğrafyada hüküm sürmüş kültürlerin bıraktığı mirasın ekonomiyle bağlantısına dair çalışmalar mevcuttur. Weber'in "Protestan Ahlakı" tezi bu alandaki çalışmalara yön veren önemli kaynaklardandır. Kapitalizmin gelişiminin dini öğretilerle ilişkisi üzerine kurulmuş olan bu tezin Türkiye'yi okumak için kullanılması bazı sıkıntıları da beraberinde getirmektedir.

Sözünü ettiğimiz çalışmaları ikiye ayırmak mümkündür. Birinci grupta yer alan çalışmalar Protestan Ahlakı tezi üzerinden dindar girişimcileri Weber'in sınıflandırdığı biçimde "kalvinist" olarak ele alarak değerlendiren çalışmalardır. İkinci grupta yer alan çalışmalar ise Weber'in tezinin Batı toplumlarını açıklamakta başarılı olsa da Doğu toplumlarıyla ilgili söz söylemek için yeterli olmadığı görüşünü öne süren çalışmalardır.

Şüphesiz bu alandaki çalışmalar arasında Ülgener'in çalışmalarının ayrı bir yeri vardır. İktisadi zihniyet üzerine yapılmış ayrıntılı tetkikleri ve Weber'in metodolojisini eleştirerek aşma yolundaki çabaları titiz bir şekilde ele alındığında bugüne dair çalışmalar için önemli bir çerçeve sunar. Ülgener Weber'in asketizm (kendi deyişiyle riyazetçilik), Kalvinizm ve kapitalizm bağlantısını ayrıntılı olarak ele aldıktan sonra Weber'in Doğu'ya bakışındaki problemlere dikkat çekmektedir. Onun eleştirisi, Weber'in Doğu ve Uzak Doğu'yu, Batı'daki kültürün sınırlarını net olarak çizebilmek için bir çeşit karşıtlık oluşturmak üzere ele alma çabasına yöneliktir (Ülgener, 2006b: 57).

"Weber'in Protestan ahlakı ile kapitalizmin doğuşu arasında kurduğu köprüyü benimsedi. Artık ne yapacağı kafasında şekillenmeye başlamıştı. Model kurmada Weber'in ayak izlerini sürerek anlamaya dayalı yöntemle kapitalistleşememe olgusunu Osmanlı asırlarında araştırmak onun hayat boyu sürdüreceği akademik bir proje olacaktı." (Sayar, 2006: IX)

Bu belirleme, konunun tarihle olan bağlantısını göz ardı etmeden ele alınması anlamına gelmektedir. Benzer şekilde Ülgener iktisat ahlakının belirleyicilerinden birisi olan -yaşam tarzını düzenleyen- dini motiflere (Ülgener, 2006a: 26) ve sosyal tabakalara (Ülgener, 2006a: 27) değinmektedir. Bu noktada verdiği Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm konusundaki örnekler farklı kültürel yapıların farklı etkileri üzerindedir ve

bunu yapma sebebi her farklı kültürel yapının, içerdiği farklı dinamiklerle ele alınması gerektiğini hatırlatmaktadır.

Ülgener işe Weber'in metodolojisinden söz ederek başlar ve *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* eserinde neyi amaçladığını anlamaya/anlatmaya çalışır. Montesquieu'nün İngilizler'in "dindarlık, ticaret ve hürriyet" konularındaki rekortmenliklerini hatırlatan sözlerine dikkat çeker ve ticaret ve dindarlık arasındaki ilişkiye dikkat edilmesi gerektiğini belirtir. Bu anlamda "düzenli bir meslek çatısı altında rasyonel metodik çalışmayı kendine vazgeçilmez bir hayat ilkesi ve felsefesi haline getirmiş, tüketim ve gösterişten çok, tutum ve hesaplılık tarafına yatkın vazife ve iş adamı" olarak tanımladığı "kapitalist zihniyet" ile Kalvinizm ve Püritanizm arasındaki bağıntıların göz ardı edilemeyecek düzeyde olduğunu düşünmektedir (Ülgener, 2006b: 12-13).

Kalvinizm'deki Tanrı anlayışı bu bağıntılardan birisidir. Kapalı sınırlar içerisinde yaşayan varlıklı sınıfın yaşam pratiklerinin topluma mal olmaya başlamasıyla beraber bu tanrı anlayışı da daha net ortaya çıkmaya başlamıştır; Tanrı'nın sunduğu dünyayı bir meslek ahlakı çerçevesinde işleyip, hayatını bir düzene koymak ve kendine has mesleğini kurallarına uygun biçimde icra etmek suretiyle o erişilmez Tanrı'ya layık olmaya çalışmak. Bu anlayışın iki temel sonucu olmuştur. Bunlardan ilki kurallar çerçevesinde yaşamının getirdiği tasarruf pratiğidir. İyi bir kul olmanın yolu savurgan olmamaktan ama bunu yaparken de servet düşkünlüğü yapmamaktan geçmektedir. Bununla bağlantılı olarak ikinci sonuç, yani birikimin piyasada sürekli yeniden işlenmesi ve iyi ve ahlaklı bir kul olmanın gereği olarak işgücüne aktif katılım ortaya çıkmakta ve bugün kapitalizm olarak adlandırdığımız olgunun ihtiyaç duyduğu tüm şartlar oluşmuş olmaktadır (Ülgener, 2006b: 46-49).

Ülgener'in Weber'i aşma girişimleri İslâm ekonomisine dair yaptığı belirlemeler ve metodolojisiyle ilgili eleştiriler üzerinden yürür. Weber'in bakış açısıyla ele alınınca feodal-politik yapıdan beslenen İslâm ekonomisinin iki temel özelliği savaş ganimeti ve vergiler üzerinden elde ettiği kazancın bir gelir kalemi olması ve servet sahibinin sahip olduğu servete yakışır şekilde yaşaması (yani kazandığı zenginliği göstermek için onu tüketmesi) yönünde öğretiler içermesidir. Bu İslâm'ın cihad ve fetihe dayalı bir din olduğu ve Osmanlı'nın kuruluşunda önemli bir role sahip olan "serhad dervişleri" örneğinde olduğu gibi "cihad ve gaza ehli"nin omuzlarında yükseldiği anlamını taşımaktadır (Ülgener, 2006b: 58-59). Burada yukarıda sözü edilen karşıtlık doğmuş olmaktadır.

"Max Weber, İslâm'ı Kalvinizm'in tam karşısına koymak için işaret edilen özelliklere dört elle sarılmış görünüyor. Kalvinist püriten ahlakın bir yandan disiplinli çalışma ve yaratma ethosu ile beraber savruk gösterişçi tüketime hiçbir zaman izin vermemesine karşılık İslâm, ona kalırsa, rasyonel bir iş ve üretim felsefesinin dışında, fakat bir yanı ile dünya nimetlerinin tam içinde ve ortasındadır. Netice olarak, Kalvinizm burjuvazi temeli üstünde sürekli bir birikim ve değer yaratmanın, İslâm feodal bir savaşçı ve aristokrat topluluğun başını çektiği tüketim ekonomisinin izindedir." (Ülgener, 2006b: 60-61)"

Bu noktada Ülgener, özelde Weber'in, genelde ise Batılı tarihçilerin, İslâm'ı karşısında olduğu şeyle birlikte göstermelerini bir hata olarak betimler. Çünkü ona göre İslâm mal varlığına değil, ona bağlı olarak gelişen kibir, gurur ve zenginlik yarışına karşıdır (Ülgener, 2006b: 66-67).² Ülgener'in Weber'e yönelik bir diğer eleştirisi de ilk İslâm mücahitlerini (elde edilmesi muhtemel ganimetler sebebiyle) tamamen iktisadi çıkar üzerine hareket eden kişiler olarak ele almasıdır. Oysa Ülgener'e göre İslâm şehirli orta sınıftan başlayıp tasavvuf ve tarikatlar aracılığıyla esnaf ve zanaatkarlara doğru yayılan bir yol izlemiştir (Ülgener, 2006b: 71-74).

SONUÇ

Weber'in İslâm üzerine yaptığı belirlemelerdeki zayıflıkların temelinde, çalışmalarını yürüttüğü dönemde İslâm üzerine yapılan çalışmaların henüz yeterli çeşitliliğe ve içeriğe ulaşmamış olması yatmaktadır (Sunar, 2012: 151-152). Diğer Doğu toplumlarıyla ilgili bilgilerin, İslâm'la ilgili kaynakların yetersizliği sebebiyle, İslâm'ı da kapsayacak şekilde genellenmesi Ülgener'in Weber'in metodolojisiyle ilgili dile getirdiği temel sorunlardandır (Sunar, 2012: 135).

İslâm tarihinde ekonominin izlediği yolu göstermeye çalışması ve bunu yaparken Weber'in tabakalaşma konusunda dinin etkilerini ele aldığı fikirleri hesaba katması Ülgener'in metodunun ana hatlarını belirler. Bu hat üzerinden giderek incelenen dönemin iktisat ahlakını ve zihniyetini (ki bu ikisini birbirinden ayrı ele almaktadır) derli toplu ele alabilmek ve o zihniyetin şekillenmesine aracı olan dine

²Bu eleştiriye paralel olarak Sunar da Weber'in Doğu'ya dair açıklamalarının Batı'nın etkisinde olduğunu dile getirir. Freund'a göre Weber "Batı'nın orijinalliğini daha açık ve daha ikna edici bir şekilde ortaya koymayı amaçla(maktadır)" (Akt. Sunar, 2012: 160).

dayalı etkenleri iyi belirlemek gerektiğini belirtir.³ Bunu yaparken tarihselliğe önem vermek gerekmekte ve tarihte geriye gittikçe belirsizleşen bilgileri toparlayabilmek için ekonomi dışındaki kaynaklara da önem vermek gerekmektedir. Ülgener bu planlamanın araştırılan dönemin iktisat ahlakının ve zihniyetinin genel bir görünümünün elde edilmesi ve daha sonra bu zihniyetin tarih boyunca pratiğe dökülürken etkisinde kaldığı dini ve itikadi grupların etkilerinin ele alınması şeklinde iki aşamalı olarak yapılmasını önerir (Ülgener, 2006a: 6-8). Ülgener bunu kendi çalışmalarında edebi eserler ve özellikle de dönemi betimleyen mısralar içeren şiirler üzerinden tarihsel dönemleri okumaya çalışarak örneklendirmektedir. Ülgener'e göre tüm bunlar yapıldıkça görülecektir ki farklı sosyal tabakalar arasındaki farklar bir yana, ortaklıklar da gün ışığına çıkacaktır (Ülgener, 2006a: 38).

Ülgener'in yöntemi, din ve ekonomi ilişkisinin inceleneceği coğrafyanın özgül tarihsel durumlarının göz ardı edilmemesi konusunda önemli ve faydalı bir tavsiyedir. Ülgener aynı zamanda Weber'in çalışmalarını din ve ekonomi ilişkisine dair tek büyük temel kaynak gibi görmenin neden hata olacağına dair de temellendirilmiş tespitler yapmaktadır.

Özellikle Türkiye'de din ve ekonomi ilişkisi üzerine çalışan/çalışacak araştırmacılar için din ve kültürün incelenen coğrafyada tarih boyu yaşadığı karşılıklı etkileşimin tespiti ve özgül durumların doğru kavramsallaştırılması önemlidir. Kalvinizm örneğinde olduğu gibi Batı kaynaklı kavramsallaştırmaların mevcut toplumsal gerçekliğe uygunluğuna bakılmaksızın ("İslamcı Kalvinistler" kavramsallaştırması gibi) aynen kullanılması bilimsel geçerlilik anlamında sorunlar doğurmaktadır. Yapılması gereken Ülgener'in önerdiği özgüllüğe odaklanması ve gerektiğinde yeni kavramsallaştırmalarla yeni açılımlar sağlanmasıdır.

KAYNAKÇA

- GÖLE, N. (2008). *Melez Desenler: İslâm ve Modernlik Üzerine*, İstanbul: Metis Yayıncılık.
- GÖLE, N. (2009). "Modernist Kamusal Alan ve İslâmi Ahlak", N. Göle (Ed.), *İslâmın Yeni Kamusal Yüzleri: Bir Atölye Çalışması* içinde (s. 19-40). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- MARDİN, Ş. (2006a). "Türkiye'de Dini Sembollerin Dönüşümü Üstüne Bir Not", M. Türköne, T. Önder (Eds.) *Türkiye'de Din ve Siyaset* içinde (s. 193-212), İstanbul: İletişim Yayınları.
- MARDİN, Ş. (2006b). "2000'e Doğru Kültür ve Din", M. Türköne, T. Önder (Eds.) *Türkiye'de Din ve Siyaset* içinde (s. 213-236), İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÖZDALGA, E. (2007). *İslâmcılığın Türkiye Seyri: Sosyolojik Bir Perspektif*, (Çev.: G. Türkoğlu). İstanbul: İletişim Yayınları.
- SAYAR, A. G. (2006) "Sabri Ülgener'in Eserlerinin Toplu Olarak Yayınlanması Üzerine Düşünceler", Sabri F. Ülgener'in "İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası" içinde (s. V-XVI), İstanbul: Derin Yayınları.
- SOMBART, W. (2008). *Burjuva*, (Çev.: O. Adanır), Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- SUNAR, L. (2012) *Marx ve Weber'de Doğu Toplamları*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- ÜLGENER: F. (2006a). *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, İstanbul: Derin Yayınları.
- ÜLGENER: F. (2006b). *Zihniyet ve Din: İslâm, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı*, İstanbul: Derin Yayınları.
- WEBER, M. (1997). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, (Çev.: Z. Aruoba), İstanbul: Hil Yayınları.

³Ülgener iktisat ahlakını "uyulması istenen normların ve hareket kurallarının toplam ifadesi", iktisat zihniyetini ise "gerçek davranışında kişinin sürdürdüğü değer ve inançların toplamı" olarak tanımlar (Ülgener, 2006a: 17).